

Budníček pruhohlavý (*Phylloscopus inornatus*) chycen v Českém ráji – druhý odchyt v České republice

The Yellow-browed Warbler (*Phylloscopus inornatus*) caught in the Bohemian Paradise – the second catch in the Czech Republic

Jaroslav Klápště & Josefa Klápšťová
Masarykova 591, 468 22 Železný Brod

Úvod

Budníček pruhohlavý (*Phylloscopus inornatus*) je asijský druh, hnízdící od Uralu po Kamčatku. Jeho pravým domovem je severská tajga. Z východních druhů ptáků je nejčastěji zastížen v Evropě, pravidelně zvláště při pobřeží severní a západní Evropy. Každoročně je chytán na britských ptáčích observatořích. U nás byl chycen jen jednou. Tento příspěvek popisuje nový odchyt v oblasti Českého ráje.

Odchyt

Dne 18. října 2003 jsme chytali ptáky za účelem kroužkování na farmě východně od obce Březina (50°33'N 15°03'E), nedaleko rybníka Žabakor (dříve okres Mladá Boleslav) v kvadrátu 5456. Lokalita v nadmořské výšce 235 m je podrobně popsána v jiném příspěvku (KLÁPŠTĚ & KLÁPŠTĚOVÁ 2003). Počasí bylo slunečné s jasnou modrou oblohou bez mraků, teplota 8 °C, rychlost větru 7 m/s.

V 11.40 h letního času byl při kontrole nárazové sítě umístěné mezi keři a stromy u polní cesty chycen malý budníček, který byl v ruce určen jako budníček pruhohlavý. Chytil se blízko tyče v nejvyšším poli pětipolové sítě 10 m dlouhé. Síť byla plná listů a současně byl v síti chycený budníček menší (*Phylloscopus collybita*) a pěnkava obecná (*Fringilla coelebs*).

Popis chyceného ptáka

Byl to malý budníček s relativně krátkým ocasem, znatelně drobnější a kratší než budníček menší. V křídle měl dvě výrazné bělavé pásy. Na hlavě velice nápadný, dlouhý a ostře ohraničený žlutobílý nadoční proužek, který byl kontrastní s tmavě olivovou úzkou uzdou a očním proužkem, který byl širší a ještě tmavší. Příušní bylo pravidelně olivově mramorované. Vzorek dělal šupinkový dojem. Uprostřed temene byl trochu světlejší málo výrazný pruh.

Vrchní strana byla zelenavě olivová, kostřec trochu světlejší. Ocasní pera tmavě hnědá se světlými zelenavě olivovými vnějšími okraji.

Velká křídelní pera (*remiges*) tmavě hnědá se šedým nádechem. Tři terciální pera byla nejtmaší, na konci a na vnější straně ukončená nápadně bělavě (zvláště T2 a T3). Na rozevřeném křídle byly všechny loketní letky a čtyři vnitřní ruční letky ukončeny každá bílým proužkem. Bělavé ukončení těchto per bylo vidět i na zavřeném křídle. Zúžení vnějšího praporu bylo na

čtyřech ručních letkách – třetí až šesté, číslováno ascendentně, tedy od okraje křídla směrem k tělu. První letka byla o 5 mm delší než nejdější křídelní krovky.

Spodní strana bělavá s nevýrazným žlutavým a světle šedým žilkováním. Spodní krovky ocasní a křídelní bílé.

Neopeřené části: zobák hnědý, dolní čelist od báze do poloviny špinavě žlutavá, oko hnědé, nohy hnědé.

Podle nesešlapaných chodidel to byl tohoroční pták (1K, 1. rok). Také zašpičatělá ocasní pera a některé křídelní letky tomu nasvědčovaly. (Po nových zkušenostech se věk podle opeření na podzim spolehlivě určit nedá – ALSTRÖM & COLSTON 1991, SVENSSON 1992, MARCHANT 2002).

Biometrická data (mm)

Délka křídla: 53,5 mm, délka ocasu: 36,0 mm, běhák: 17,0 mm, nadoční proužek: 18,5 mm, zobák od čelní kosti: 10,9 mm.

Podle malých rozměrů bylo pohlaví určeno jako samice (F). Délka křídla a ocasu v našem případě může být použita k určení pohlaví.

Tabulka 1 uvádí biometrická data z literatury.

Starší české názvy pro tento druh jsou pruhohlávek skromný a budníček skromný.

Tab. 1: Biometrická data (mm) *Phylloscopus inornatus* z literatury.

Tab. 1: Measurements (mm) of *Phylloscopus inornatus* from literature.

	TICEHURST (1938)	CRAMP (1992)
Křídlo/Wing	M 55 - 60 (-61)	M 54.0 - 59.5
	F (50-)51 - 56	F 51.5 - 58.5
Ocas/Tail	M 40 - 44	M 38.0 - 44.0
	F 36.5 - 41	F 36.0 - 42.5
Běhák/Tarsus	M+F 17 - 18	M 16.5 - 18.6
		F 16.5 - 18.2
Zobák/Bill	M+F 10.5 - 12.5	M 10.2 - 11.7
		F 10.1 - 11.7

Poznámka: zobák měřen od čelní kosti; note: bill measured from frontal bone.

Chování

Chycený budníček pruhohlavý byl během manipulace v ruce včetně kroužkování (kroužek F 74866), měření a fotografování poměrně klidný. Na lokalitě byl přítomen znalec ptáků a přírody Miroslav Medek, který zde pozoroval ptáky. Také on ocenil příležitost vidět a vyfotografovat si v ruce tohoto vzácného zatoulance.

Při vypuštění se budníček pruhohlavý ozval jasným silným hvizdem „víst“ výrazněji a hlasitěji, než se při stejné příležitosti ozývá budníček menší. Vylétěl na hrušeň, kde chvíli seděl výrazně horizontálně, než projevil svou aktivitu. Neposedně se pak točil, poskakoval, škubal křídly a kmítal ocasem. Když odletěl na vedlejší strom, přestali jsme ho sledovat. Tento odchyt byl akceptován Faunistickou komisí ČSO a je evidován pod číslem 52/2003.

Předchozí zkušenosti s tímto druhem

Jeden z nás (Jaroslav) má osobní terénní zkušenosti s tímto druhem z jihovýchodní Asie, hlavně z Thajska, kde je velice hojným zimujícím druhem. Je hojný i přímo v Bangkoku v zahradách, stromořadích a parcích. Jaroslav viděl celkem na svých častých cestách v jižní a jihovýchodní Asii 21 druhů budníčků rodu *Phylloscopus*, 3 druhy rodu *Seicercus* a jeden druh rodu *Abroscopus* (*A.superciliaris*). Často je pozoroval ve společnosti nejlepších světových znalců budníčků včetně dr. Boonsonga Lekagula (1907 – 1992).

Poznámky k taxonomii

Rod *Phylloscopus* (plural *Phylloscopi*) popsal v r. 1826 Heinrich Boie. Největší zásluhu na moderním základním taxonomickém zpracování budníčků má Claud B. Ticehurst. Zkoumal tisíce ptačích kožek v největších světových sbírkách. V případě *Ph. inornatus* 595 kožek. Jeho výzkumy kulminovaly v publikaci (TICEHURST 1938), která je v mnoha ohledech důležitá i dnes.

U druhu *Phylloscopus inornatus* uznával tři rasy:

1. *Phylloscopus inornatus inornatus* (Blyth)

Popsán jako *Regulus inornatus* Blyth 1842, Journal of the Asian Society Bengal 11 s. 191. Typová lokalita poblíž Kalkaty. Typový exemplář se nedochoval.

2. *Phylloscopus inornatus mandellii* (Brooks)

Popsán jako *Reguloides mandellii* Brooks 1880, Stray Feathers 8, s. 389. Typová lokalita Darjeeling, Sikkim. Typový jedinec je v Britském muzeu.

3. *Phylloscopus inornatus humei* (Brooks)

Popsán jako *Reguloides humei* Brooks 1878, Stray Feathers 7, s. 131. Typová lokalita severozápadní Indie.

Toto taxonomické uspořádání *Ph.inornatus* bylo užíváno po několik desetiletí. V posledních letech mnoho ornitologů preferuje separaci nominální rasy jako samostatný druh. Tak se stává *Ph.inornatus* monotypickým druhem a forma *mandellii* z východního Himaláje a západní Číny je zahrnuta do druhu *Ph.humei* jako rasa. Přestože morfologické rozdíly jsou malé, hlasové projevy *humei* se ohromně liší od *inornatus*. Nominální rasu jako samostatný druh proto dnes uznává řada moderních autorů, např. SVENSSON 1992, BEAMAN 1994, GRIMMETT et al. 1998, BEAMAN & MADGE 1998 a WERNHAM et al. 2002.

Taxonomie budníčků všeobecně a tah *Ph.inornatus* jsou diskutovány i v KLÁPŠTĚ & FILIP (2002).

Výskyt v Evropě a jinde mimo obvyklá území

Budníček pruhohlavý hnízdí v severní Asii a zimuje v jihovýchodní Asii. Jako hnízdící pták zasahuje do území západní Palearktidy (ZP) jen

okrajově v oblasti horní Pečory. Vyskytuje se však v ZP pravidelně a přesto je uváděn jako zatoulanec. Pravidelný je jeho výskyt v severní a v západní Evropě, především při mořském pobřeží. Mnohem vzácnější je ve střední Evropě, ve Středomoří a na Středním východě. Byl zastížen i na Madeiře, Kanárských ostrovech, v severní Africe (Maroko, Alžírsko, Libye, Egypt) a jeden byl dokonce chycen v Senegalu v západní Africe (CRAMP 1992, URBAN et al. 1997). Je zvláště častý na ostrovech – např. Helgoland, Fair Isle v Shetlandech, nebo na francouzském ostrově Ouessant. Ve Velké Británii bylo dokumentováno v letech 1968 – 1998 přes 7000 výskytů (MARCHANT 2002).

Výskyty zjištěné v okolních zemích

Na Slovensku byl chycen 4.5.1997 v Senné, Iňačovce a 27.4.1998 byl pozorován zpívající samec u Morského oka na Vihorlatu (KROPIL & DANKO in DANKO et al. 2002).

V Polsku byl zjištěn 49krát, naposledy 11.10.2000 mladý samec chycený u obce Darłówko, pow. Slawieński (KOMISJA FAUNISTYCZNA 2001).

GORMAN (1996) uvádí, že v Maďarsku byl jeden chycen 8.10.1989 v Egerszalók, pohoří Bükk. Jiný pták, pozorovaný 9.11.1989 na Dunaji severně od Budapešti v Surány, ostrov Szentendre, byl určen jako forma *humei* (která se však nyní považuje za samostatný druh).

Předchozí zjištění na území ČR

V literatuře jsou uváděna tři pozorování na Moravě a jeden odchyt na severu Čech (HUDEC 1983, HUDEC et al. 1995, MILES & HANÁK 1996, CHYTIL 1997, KREN 2000).

Uváděná vizuální pozorování jsou následující:

Dne 30.3.1956 pozorován v Dolních Kounicích, Brno-venkov (J. Vačkář).

Dne 24.8.1969 pozorován ve Fryčovicích, Frýdek-Místek (L. Beniš). Toto pozorování není považováno nyní za validní pro naprosto nedostačující popis (VAVŘÍK 2002).

Dne 19.3.1983 pozorován v Záhlnicích, Kroměříž (L. Doupal).

Dne 14.10.1996 byl chycen budníček pruhohlavý při nočním odchytu u Rýchorské boudy v Krkonoších (Horní Maršov, Trutnov) v nadmořské výšce 1000 m. Byl v ruce popsán, změřen, zvážen, okroužkován a vyfotografován (MILES & HANÁK 1996).

Kromě toho je uváděn v literatuře i údaj z 19. století, který je považován za zcela nevěrohodný (HUDEC 1983).

Ověřené a platné zůstávají pro ČR tedy dvě pozorování a jeden odchyt.

Podobné druhy

Budníček pruhohlavý má v čerstvém opeření poměrně výrazné zbarvení. Podobný je mu hlavně *Ph. humei*, který byl donedávna uváděn jako rasa budníčka pruhohlavého. *Ph. humei* má vrchní stranu šedší, víc hnědošedou, chybí výrazný zelenavý odstín. Spodní strana je „špinavější“ bílá a schází žlutý pigment. Na křídle má také dva pruhy, ale s hnědým nádechem, horní pruh je méně výrazný než u *inornatus*. Příušní není výrazně mramorované. Křídlo nemá tak jasně zelenavé vnější okraje per jako *inornatus*. Je také méně atraktivní, působí jednobarevněji. Nadoční proužek je mírně nahnědlý. Zobák má málo žlutavé u kořene dolní čelisti a v přírodě vypadá celý tmavý.

Pěkná fotografie ptáka v ruce (*humei*) je v SHIRIHAI (1996) a záběr z přírody je v GREWAL & PHISTER (1998). Kvalitní ilustrace *inornatus* a *humei* jsou hlavně v JONSSON (1992), také v PARMENTER & BYERS (1991), SHIRIHAI et al. (1996) a SVENSSON & GRANT (1999). Oba taxony jsou podrobně popsány hlavně v TICEHURST (1938), CRAMP (1992) a BAKER (1997).

Záměna je rovněž možná s jedinci ze „skupiny zelených budníčků“ (*Ph. trochiloides*, *Ph. plumbeitarsus*). Ti jsou větší a nemají kontrastní světlou barvu na vnějších terciálních perech. Podobný je i budníček zlatohlavý (*Ph. proregulus*). Ten má kostřec kontrastně bledě žlutý a nápadný žlutavý pruh uprostřed temene.

Vhodná místa k pozorování a studiu budníčků v přírodě jsou země, kde lze pozorovat více druhů najednou, jako v Nepálu nebo v Thajsku (INSKIPP & INSKIPP 1991, LEKAGUL & ROUND 1991). V Thajsku je ze 17 druhů budníčků rodu *Phylloscopus* nejhojnější budníček pruhohlavý, který se vyskytuje téměř ve všech biotopech od nížin až po nejvyšší hory (LEKAGUL et al. 1985).

Souhrn

Příspěvek popisuje odchyt budníčka pruhohlavého (*Phylloscopus inornatus*) dne 18.10.2003 v oblasti Českého ráje u obce Březina (50°33'N 15°03'E) nedaleko rybníka Žabakor v kvadrátu 5456. Pták byl popsán, změřen, okroužkovan a vyfotografován, než byl vypuštěn do přírody. Byl určen jako tohoroční samice. Jde o druhý odchyt v ČR. Kromě toho jsou na našem území dvě pozorování v přírodě.

Summary

On 18th October 2003, juvenile female Yellow-browed Warbler (*Phylloscopus inornatus*) was caught near village Březina (50°33'N 15°03'E) not far from Zabakor Pond in the Bohemian Paradise, square 5456. The bird was described, measured, ringed, photographed and released. It was the 2nd catch of the Yellow-browed Warbler in the Czech Republic. There are two other occurrences of this species recorded in the Czech Republic.

Poděkování

Pan Jiří Zakouřil a jeho rodina ze statku „Blata“ nám umožnili provádět odchty ptáků na svých pozemcích. Tomáš Bělka nám poskytl údaje o výskytu budníčka pruhohlavého v sousedních státech. Všem patří náš vřelý dík.

Literatura

- ALSTRÖM P. & COLSTON P., 1991: A Field Guide to the Rare Birds of Britain and Europe. *HarperCollins, London*.
- BAKER K., 1997: Warblers of Europe, Asia and North Africa. *Christopher Helm, London*.
- BEAMAN M., 1994: Palearctic birds. *Harrier Publ. Stonyhurst, England*.
- BEAMAN M. & MADGE S., 1998: The Handbook of Bird Identification for Europe and the Western Palearctic. *Christopher Helm, London*.
- CRAMP S. ed., 1992: The Birds of the Western Palearctic, Vol.6. *OUP, Oxford*.
- DANKO Š., DAROLOVÁ A. & KRIŠTÍN A., 2002: Rozšíření vtakov na Slovensku. *Veda, Bratislava*.

- GORMAN G., 1996: The Birds of Hungary. *Christopher Helm, London.*
- GREWAL B. & PFISTER O., 1998: A Photographic Guide to Birds of the Himalayas. *New Holland Publishers, London.*
- GRIMMETT R., INSKIPP C. & INSKIPP T., 1998: Birds of the Indian Subcontinent. *Christopher Helm, London.*
- HUDEC K., 1983: Fauna ČSSR, Ptáci – Aves III/1. *Academia, Praha.*
- HUDEC K., CHYTIL J., ŠTASTNÝ K. & BEJČEK V., 1995: Ptáci České republiky. *Sylvia, 31: 97-149.*
- CHYTIL J., 1997: Zpráva Faunistické komise ČSO za období 1995 – 1996. *Zprávy ČSO, 45: 18-21.*
- INSKIPP C. & INSKIPP T., 1991: A Guide to the Birds of Nepal. *Christopher Helm, London.*
- JONSSON L., 1992: Birds of Europe with North Africa and the Middle East. *Christopher Helm, London.*
- KLÁPŠTĚ J. & FILIP K., 2002: Protahuje budníček větší východoevropský *Phylloscopus trochilus acredula* (Sylviidae) přes naše území? *Bezděz, 11: 181-201.*
- KLÁPŠTĚ J. & KLÁPŠŤOVÁ J., 2003: Kroužkování ptáků u rybníku Žabakor a v jeho okolí v roce 2002. *Od Ještěda k Troskám, 10 (26) 3 & 4: 100-104.*
- KOMISJA FAUNISTICZNA, 2001: Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2000. *Notatki ornitologiczne, 42 (3):193-214.*
- KREN J., 2000: Birds of the Czech Republic. *Christopher Helm, London.*
- LEKAGUL B., ROUND P.D. & KOMOLPHALIN K., 1985: Birdwatching for Palearctic migrants in Thailand. *Brit. Birds, 78: 2-39.*
- LEKAGUL B. & ROUND P.D., 1991: A Guide to the Birds of Thailand. *S.K.Bhaet, Bangkok.*
- MARCHANT J.H., 2002: Yellow-browed Warbler (*Phylloscopus inornatus*) in WERNHAM et al., 2002: 723-724.
- MILES P. & HANÁK M., 1996: Budníček pruhohlavý (*Phylloscopus inornatus* Blyth) v Krkonoších. *Prunella, 22: 16-17.*
- PARMENTER T. & BYERS C., 1991: A Guide to the Warblers of the Western Palearctic. *Bruce Coleman, Uxbridge.*
- SHIRIHAI H., 1996: The Birds of Israel. *Academic Press, London & San Diego.*
- SHIRIHAI H., CHRISTIE D.A. & HARRIS A., 1996: The Macmillan Birder's Guide to European and Middle Eastern Birds. *Macmillan, London.*
- SVENSSON L., 1992: Identification Guide to European Passerines. *Author, Stockholm.*
- SVENSSON L. & GRANT P.J., 1999: Collins Bird Guide. *Harper Collins, London.*
- TICEHURST C.B., 1938: A Systematic Review of the Genus *Phylloscopus*. *British Museum (Natural History), London.*
- URBAN E.K., FRY C.H. & KEITH S., 1997: The Birds of Africa. Vol.5. *Academic Press, San Diego & London.*
- VAVŘÍK M., 2002: Zpráva České faunistické komise za období 1999 – 2001. *Zprávy ČSO, 55: 3-16.*
- WERNHAM C., TOM M., MARCHANT J., CLARK J., SIRIWARDENA G. & BAILLIE S. (eds), 2002: The Migration Atlas: Movements of the Birds of Britain and Ireland. *T. & A.D.Poyser, London.*